

Verden som en ø i havet

Nogle ord om kulturen
på Færøerne i dag

af Gunnar Hoydal

Der er musik i alle slags udkanter for tiden, og vi kan på dette fjerne sted i verdenshavet se, at interessen er vokset betydeligt de seneste år. Man skal næsten være fra Sydamerika for at slå an som forfatter i USA i dag, digteren Seamus Heaney ude ved den irske kyst er blevet et varmt navn i London, Herbjørg Wassmo fra Nordnorge fik årets nordiske litteraturpris, og sidste år var det vores egen Rói Patursson, som pludselig befandt sig i den nye interesses midtpunkt.

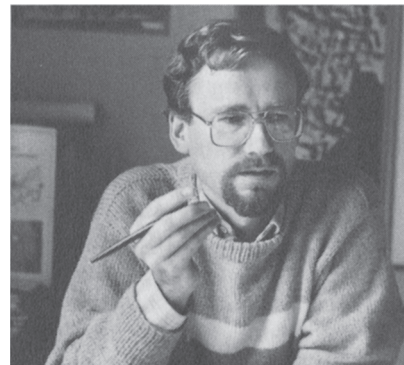
Vi forstår denne interesse dels som et udslag af de store steders kulturelle splittelse i disse år, dels som en følgevirkning af den nye kraft, der er kommet ud af miljø- og græsrodsbevægelserne. Den grønne bølge er kommet helt ud til havet nu, den er blevet blå, og i dette tilfælde kan vi næsten høre græsrod-derne spille på horn i undersøiske tangskove.

Udsatheden

Men hvordan er vores situation i grunden, har vi noget at give andre, har vi noget, som verden kan lære af? Nøgternt set er svaret selvfølgelig nej, overhovedet ikke, det er lige tværtimod. Det er os, der har noget at lære, for verden er over os, den er virkelig blevet meget stor på det sidste, og vi har alle odds imod os.

For at tage selve livsgrundlaget, så befinder Færøerne sig i en specielt udsat situation i disse år. Havet, landets eneste ressource, er ikke længere frit, fangsten kan ikke hentes, dér hvor den findes (eller måske netop ikke findes mere på grund af de højtudviklede fangstflåders effektivitet), hele fiskeriet bli-

*Gunnar Hoydal,
forfatter og
stadsarkitekt
i Tórshavn.
Formand for det
færøske kunst-
nerråd LISA-
Listafólkasam-
band Føroya.
(Fotos:
Arne Kjær)*

ver mere og mere styret af nationale og internationale kvoteringer og af et mere eller mindre sammenhængende system af kredit- og investeringspolitik, af tilskudsordninger og skatteafskrivningsmuligheder og af svingende markedskonjunkturer.

Og mens stadig færre fisk jages i net, der har svært ved at overholde de fastsatte maskevidder, fyldes havet omkring os med en ny teknologi, der kan blive afgørende for vores overlevelse i det hele taget. Med militær teknologi, som vi ikke har bedt om, og som ingen har tænkt sig at spørge os om. De strategiske kort viser, at lige her omkring vil det blive meget varmt i tilfælde af en ny verdenskonflikt, og en højtstående NATO-officer har i et uofficielt øjeblik udtalt, at den første atombombe sandsynligvis vil falde i Nordatlanten som en advarsel. Her er tilpas tyndt befolket og en tilpas afstand til begge stormagterne, og det vil vise modparten, at man mener sagen alvorligt.

Og vender vi os til det fredeligere kulturelle område, så ser vi, at vi også dér befinder os i en udsat situation, skabt af samfundsændringer og af den internationale udvikling. Den færøske kultur og produktion i det hele taget var fast knyttet til byggerne og de små fællesskaber. De yderste bygder er nu ved at af-folkes, og de andre småbygder, der har fået vejforbindelse de senere år, omdannes til sove- og fritids-

steder for hovedstaden og byerne, hvor arbejdspladserne findes. Og som noget helt nyt er tiden nu delt op i arbejdstid og fritid.

Kulturens aktivister

I det hele taget er tiden løbet hurtigere på Færøerne end de fleste andre steder, og der er kun nogle få generationers afstand fra det middelalderlige bondesamfunds selvforsyning til dagens skærmstyrede forbrugersamfund. De skinnende biler i tæt køkørsel forbi udendørs vækkelsesmøder kan være billedet af omvæltningens kulturelle hovedstrømme: På den ene side en stærk religiøsitet, der kan slå ud i bølger af sektarisme, på den anden side forbrugersismens hektiske utålmodighed efter ny teknik, nye produkter og ny oplevelse m.v.

Ved siden af disse to hovedstrømme er den mere bevidste kultur, både den traditionsbevarende og den nyskabende, kun et tyndt lag, og de aktive deltagere har arbejdsbetingelser, der ikke kan sammenlignes med forholdene andre steder. Befolkningsgrundlaget er så beskedent, at enhver produktion næsten på forhånd er sikker på at give underskud.

Tager vi en færøsk forfatter som eksempel, så gør mangelen på forlag og på tilskud, at han eller hun som hovedregel ikke alene skal undvære løn for sit arbejde, men også skal sætte sig i gæld for at finansiere underskuddet. Og desuden påtage sig alt arbejdet fra manuskript til læser, sørge for opsætning, trykning, indbinding, distribution og salg, alt dette noget som godt nok er interessant og giver en tæt forbindelse til det endelige produkt, men som samtidig tager tid fra folk, som i forvejen har et stort underskud af tid, fordi de skal have et lønnet erhverv som levebrød. Resultatet bliver tynde digtsamlinger hvert femte år, undertiden hektiske udbrud fra nye folk, der for en kort tid er villige til at lade sig tappe for energi.

Det er et kunstnerisk arbejde uden for al økonomi og af samme grund anset af myndigheder og folk i al-

mindelighed for en slags privat hobbyvirksomhed, hvor folk selv må betale for deres lyster og personlige ambitioner. Bortset fra de få gange ved festlige lejligheder og ved officielle besøg udefra, hvor man pludselig er stolt over at kunne vise dem frem, alle de gode malere, de berømte forfattere, de unge komponister o.s.v.

En nation af tilskuere

Opbruddet, udglidningen og udfordringen er tydelig overalt hos os i disse år. Et tydeligt eksempel på de ændrede kulturelle betingelser er *Nordens Hus*. Det blev indviet i maj 1983, og på de godt fire år har det givet os et væld af tilbud og oplevelsesmuligheder, som ikke eksisterede før. Men er det en UFO, der er landet med folk fra det ydre rum, eller kan vi selv gå ind og trykke på instrumenterne?

Samtidig er der åbnet for en anden invasion, det første store hotel med internationale kongres- og overlægeambitioner er bygget. Sammen med de stærkt forbedrede fly- og bilfærgeforbindelser er der nu lukket op for strømmen af forbipasserende, folk, der uden egentlig tilknytning trækker igennem, kommer og forsvinder igen efter nogle dage eller uger. Spørgsmålet er: Kan vi gøre noget for ikke at ende som gabende tilskuere til en større verdens flimrende drømmebilleder?

Dette spørgsmål forstærkes og koncentrerer med indførelsen af det nye supermedium på Færøerne. Det er ikke mere end tre år siden, at det officielle færøske TV-selskab blev oprettet, og vi blev som det sidste land i Europa tilsluttet det internationale net af underholdningsserier, passiv oplysning og hektiske discoeffekter.

Var dette det endelige skridt bort fra en kultur bygget på erfaring til en kultur bygget på underholdning og oplevelse? En kultur, hvis tanker og billeder bliver mere og mere udvendige i forhold til vores egne omgivelser. En kultur, der er i færd med at eksplodere af teknik og programmer, og hvor satellitter,

hybridnet, skærmterminaler og videomaskiner om-sætter meninger og forståelser, der ikke er skabt af eksistentiel nysgerrighed, men først og fremmest af kommercielle grunde som led i en industri.

Initiativ-rigdom

Som man vil forstå, er vi altså her på Færøerne et meget lille og ubetydeligt sted i verden, udsat for voldsomme strukturændringer, trukket i mange retnin-ger på en gang og på selve randen af fortabelse af alle gamle levemåder og værdier, uenige, usikre og forvirrede.

Alligevel har vi her en kraft og et overmod, som en gang imellem kan forbavse verden og endda os selv, en særlig omstillingsevne, en særlig fantasi. Hvis fan-tasi er for stort et ord, så i alt fald en handlekraft og aktivitet, som er iøjnefaldende i betragtning af at vi kun er 45.000 mennesker.

Lad os nævne nogle eksempler: Inden for fiskeriet ser vi ved siden af de voksende restriktioner en ud-vikling, som med voldsom energi forsøger at om-skabe de ændrede betingelser til nye muligheder. Mandskaberne er kommet hjem, de ligger ikke som før ude på fjerne fiskebanker det meste af året, de er blevet synlige, de går imellem os. Også fangsten er kommet nærmere, det er fisk, der svømmer ved vo-res egne kyster, og som er vores eget ansvar. Der ud-vikles nye skibstyper, der findes nye og hidtil uud-nyttede fiskebestande på dybere vand, og med de se-neste års udvikling af havbrug i de færøske fjorde har

man åbnet op for et helt nyt kapitel og så at sige vendt fangstsituationen på hovedet. Hvis vi ikke læn-gere kan komme til fisken, så må vi få fisken til at komme til os. Det er næsten som overgangen fra jæ-gersamfundet til landbrugssamfundet, nu skal fisken ikke jages, den skal dyrkes.

På forarbejdningssiden arbejdes med nye produk-ter og forædlede produkter, og den nye teknologi er overtaget med selvproducerede computerprogram-mer for fileteringsanlæg. Færøerne er ligefrem ble-vet eksportør på *software* i fiskeindustrien, og der er en vis symbolik i, at en færøsk eksperimenterende digter er en af hovedmændene i denne udvikling.

Også på det kulturelle område er aktiviteten be-mærkelsesværdig. Musikken er ikke bare i højttal-erne og maskinerne, ikke bare i klasseværelserne og i gymnastiksalene. Den strømmer ud fra mange kældre hver aften, vi har fået nye og eksperimente-

rende komponister, vi har et symfoniorkester, et kammerorkester, 10 hornorkestre, 17 sangkor, en snes organiserede rytmiske orkestre foruden de uor-ganiserede, og samtidig har vi de traditionelle kvad-og danseforeninger.

Vi har en billedkunst, der både i antal udøvere og i kvalitet står højt, og litteraturen er i disse år mere aktiv end nogensinde før. Der udkommer ca. 100 tit-ler om året, heraf er omtrent en fjerdedel skønlitte-ratur, oplag på 1000 eksemplarer er ikke ualminde-lige, hvilket til sammenligning ville svare til et dansk oplag på 100.000. Der findes mange byer i Norden af

samme størrelse som hele Færøerne, det svarer vel til en mellemstor købstad. Men hvilken nordisk købstad kan opregne sådanne tal og påvise en sådan aktivitet? Og hvad kan forklaringen være?

Selvbevidsthed

Vi tror, at det har med størrelsen at gøre, med den lille målestok. Det lille punkt midt i ingenting og dog midt i verden og midt i rummet. Det afgrænsede, der på samme tid er vores største handicap og vores største privilegium.

Et helt samfund, der lader sig overskue i alle sine led. Hvor det næsten kan lade sig gøre at kende alle personerne eller i hvert fald alle familierne og deres tilhørsforhold. Et samfund, der geografisk, sprogligt, historisk og kulturelt er en enhed, veldefineret og identificeret helt af sig selv. En landsby, der samtidig er hele verden, et land med alle de funktioner og strukturer, som også findes i de store lande, men her i en inddampning eller koncentrat, som påtvinger en direkte deltagelse, hvadenten man ønsker den eller ej. Det er som Halldór Laxness siger: Hvad er i grunden forskellen på et stort og et lille land andet end proportionerne?

hed af godt og skidt. Småt er smukt, siges det, og måske er det specielt smukt, fordi man ikke kan slippe for alt det ubehagelige, idiotien, ondskabsfuldheden, sladderen, jalousien, alt det som meget betegnende kaldes småligheden.

Den fornemmelse af positivt og negativt i en broget og alligevel gennemsigtig blanding giver os en sammenhængsfølelse, som har let ved at gå tabt andre steder. Den skaber helhed på trods af den store splittelse i enkelthederne, man lever hverken horisontalt eller vertikalt, men så at sige i runde bevægelser i et rum med mange dimensioner.

Denne sammenhængsfølelse, denne følelse af skæbnefællesskab på godt og ondt har været stærk, i alt fald indtil de seneste år, og den giver en selvbevidsthed, som tit og ofte kan forekomme overdreven og undertiden direkte latterlig. Men på den anden side medfører den en særlig lyst, en særlig handletrang. At have ansvar for et helt samfund betyder kulturelt, at vi, selv om vi er få, skal give et helt folk stemme og udtryk. De samme ting skal opleves og siges som i de store samfund, så det er klart, at der hos os bliver mere til hver enkelt at få frem.

Og en ting til: Det hele er så nyt, det er i grunden

På Færøerne er det endnu tydeligere end på Island. Man kan ikke leve lagdelt i faglige, menneskelige eller interessemæssige sektioner, sådan som man kan i de større lande. Det er umuligt at afvise det, som man ikke kan lide, man er tvunget ind i en hel-

lige begyndt, der er så meget, der endnu ikke er udtrykt af os selv, ikke malet endnu, ikke digtet endnu. Nysgerrigheden og lysten har stadig en stor chance og bliver ikke slået ned af en etableret kritiks rustne og gustne overlæg.

Erfaringerne fra nationalbevægelsen

Vi tror, at det netop er dette selvbevidste overmod, der har reddet os fra de farer og det forfald, der truer de små samfund, sådan som vi har set det andre steder. Vi kan nævne vores nærmeste naboer i havet Shetlandsøerne. For 150 år siden var det et rigt og blomstrende samfund, som en delegation af fattige færing blev sendt afsted for at studere og lære af. I dag er det lige omvendt, og Shetland er et affolket sted, hvor de tilbageværende skærer tørv til husenes opvarmning lige ved siden af de store ledninger, der fører olien fra boreplatformene ud for kysten direkte til de store og rige aftagere sydpå. Deres eget sprog er gået tabt, de afgørende beslutninger træffes andre steder. Selv om de har haft adgang til det samme hav, og selv om betingelserne skulle synes at være nøjagtig de samme som her, så er de havnet i underudvikling.

Hvorfor gik det ikke os, som det gik Shetlandsøerne? Vi plejer at sige, at vi heldigvis lå for langt ude i havet, og vi påstår, at det var, fordi der oven i gode konjunkturer opstod en handlekraftig bevidsthed, det nationale og romantiske overmod. I en situation, hvor nye tider, nye muligheder og nye tanker skyllede ind over landet, opstod den nationale bevægelse, der ville beskytte det færøske sprog og de færøske skikke.

Det lykkedes at redde sproget, selv om det blev en lang kamp, der først afgjordes, da færøsk blev tilladt i skolerne og undervisningen. Man opdagede, at sproget kunne bruges til andet end hverdagens gøremål. Man gjorde den paradoksale erfaring, at i det stillestående, middelalderlige bondesamfund, hvor muligheden for at bevare sproget teoretisk set skulle være ideelle, dér forfaldt sproget. Men det trivedes og blev genrejst i den virksomme udviklingsperiode, hvor man ellers skulle tro, at det gamle sprog måtte blive en begrænsning og komme under et voldsomt pres i de voksende kontakter med omverdenen.

Dette er en erfaring, som det er værd at tænke på

i dag, hvor vi står i præcis den samme situation: En omverdensinvasion af formidabel størrelse, anført af den internationale massekommunikation, som truer vores sprog og i det hele taget vores måde at opfatte verden på.

Endnu en vigtig erfaring har den nationale bevægelse givet os. Den lærte os, at det betyder mindre, om vi får ret eller tager fejl i vores ønsker og forestillinger. Den nationale bevægelse på Færøerne ville faktisk standse verden, verden var blevet for påtrængende, nu kunne det være nok. Den kongelige monopolhandel var blevet ophævet, den gamle selvforstyring udviklede sig hastigt til en pengeøkonomi, der opstod nye samfundsgrupper af redere og købmænd. Og det var i første omgang dette nye borgerskabs sønner, studenterne i København, der rejste kravet om at værne det gamle bondesamfunds værdier.

Landet er i dag gennemindustrialiseret, bilerne tager asfaltsvingene på to hjul, det gamle samfund er borte og sammen med det de fleste af de værdier, som den nationale bevægelse satte sig som mål at kæmpe for. Man tog fejl, og man tabte den kamp. Men det afgørende var, at bevægelsen udløste et væld af skabende kræfter, man blev opmærksom på sine egne forhold, og der skabtes den tillid til egne muligheder, som er selve grundlaget for de sidste generationers samfundsudvikling.

Selvbevægelse

Pointen er: Det betød mindre, at vi tog fejl, men det betød alt, at vi blev opmærksomme på os selv og begyndte at handle aktivt. I denne erfaring kan vi måske bruge Færøerne som model og forbillede, når vi taler om kulturel overlevelse i samfund, som måske nok er større end Færøerne, men ganske små i forhold til verden. Selvforståelsen er mindre vigtig end selvbevægelsen. I stedet for at sætte hegn op og lave kulturen om til fast ejendom eller museum, må vi op-
søge de nye muligheder og gøre dem til redskaber.

Kun ved at skabe nyt kan gammelt bevares meningsfyldt, og gør vi det, omskaber vi samtidig udfordringerne fra at være trusler til at være tillokkelser.

Svaret på massekommunikationen må derfor blive større egenproduktion. At lave bedre programmer, ikke teknisk bedre, for det er umuligt, men bedre ved at angå os selv. Teknikken i sig selv er hverken ond eller god, det er vilkårene for teknikkens anvendelse, der er det afgørende. Om den anvendes som instrument for magtudøvelse eller som instrument for åben skabelse, om den er undertrykkende eller frigørende. Udstyret udvikler sig, det varer ikke længe før en optagelse kun kræver et let kamera på skulderen og en båndoptager i tasken. Den dag kommer måske, hvor det ikke længere er skolelærere, journalister og teknikere, der laver TV, men enhver der har noget på hjerte, noget at fortælle.

Noget tilsvarende gælder for os i det særlige spørgsmål om Nordens Hus. Vi kan beklage, at huset endnu ikke er blevet det åbne, kreative midtpunkt, som forberedelserne lagde op til, at det er blevet mere administration og institution end væksthus. Men det vigtigste er, at der er opstået et potentiale, som ikke fandtes før, og før eller senere vil vi med fantasi og konkrete projekter være i stand til at sætte de store muligheder fri.

Den kulturpolitiske udfordring

Vigtigst for en færøsk kulturpolitik vil det dog være at få landets egne myndigheder og folk i det hele taget til at forstå, at kunstnerisk arbejde er en sam-

fundsmæssig nødvendighed. Amatørerne og de brændende hjerter har nået meget. Men vi er nået til en tærskel, hvor der må skabes mulighed for et solidt, dagligt rugbrødsarbejde. Mulighed for at digteren kan koncentrere sig om at digte, skuespilleren om at spille, komponisten om at komponere. Vi har et kvalitativt spring til gode, en ubrugt ressource, som kan udløses med bedre arbejdsbetingelser. Med lidt arbejdsro, i alt fald for nogle, i alt fald for en periode.

Dette er hvad *LISA*, det færøske kunstnerråd, arbejder for. Et kulturelt arbejde, der kan gøre nye muligheder til egne muligheder. Som ikke sætter os på plads som tilskuere, men i en blanding af læge og lærde gør os til direkte deltagere, medleverer og medskabere. Som sikrer samarbejde mellem kunstnere og kunstarter, som sikrer den brede mangfoldighed og samtidig det enkelte værk.

Som på trods af al fornuft fastholder lysten og energien. William Blake er en fin færøsk digter, når han skriver: »If the fool would persist in his folly, he would become wise« – Hvis tåben fortsætter længe nok med sine dårskaber vil han til sidst blive vis. Det er tåbeligt at tro, at verden er en ø i havet. Men hvis vi ikke tror på det, og hvis vi ikke bliver ved med at handle som om vi var skabende midtpunkter, hvis vi ikke fortsat forsøger at give det mening, at vi befinder os på dette særlige sted i verden, så vil den store flimrer hurtigt tage os. Og vi vil blive det, som verdenskortet og den sunde fornuft tilsiger os: Det mest ensomme og forladte sted i havet og i verden. □

